

BARBARA BURCHARD

NOWE DANE DO CHRONOLOGII KULTURY PUCHARÓW
LEJKOWATYCH W POLSCE POŁUDNIOWEJ

Streszczenie referatu wygłoszonego na posiedzeniu naukowym
Zakładu Archeologii Małopolski Instytutu Historii Kultury Materialnej
w Krakowie w dn. 15 III 1968

Zagadnienie kultury pucharów lejkowatych w Polsce południowej rysuje się ciągle jeszcze bardzo niewyraźnie na tle stanu badań nad podziałami chronologicznymi i przestrzennymi kultur z tzw. cyklu naddunajskiego, których rozwój na ziemiach polskich jest adekwatny do wypracowanych schematów rozwojowych w ich centrach w basenie naddunajskim. Stan ten stoi w jaskrawej sprzeczności z rolą, jaką musiała odgrywać kultura pucharów lejkowatych w środkowym neolicie Polski.

W ostatnich latach badania wykopaliskowe Zakładu Archeologii Małopolski zostały skoncentrowane na terenie lessów krakowsko-miechowskich. Teren ten był intensywnie kolonizowany przez wszystkie kultury kręgu naddunajskiego, które ekspandowały poprzez Karpaty na północ. Równocześnie stanowi on południową peryferię występowania kultury pucharów lejkowatych nad górną Wisłą. Uzyskane w ciągu ostatnich lat materiały kultury pucharów lejkowatych powiększyły znacznie ilość punktów osadniczych, nie dały jednak podstaw do nowych uściśleń chronologicznych. Wydaje się, że pewne światło, zwłaszcza na końcowe etapy rozwojowe kultury pucharów lejkowatych na terenie zachodniej Małopolski rzuciły materiały osiągnięte w wyniku badań wykopaliskowych na osadzie tej kultury w Niedźwiedziu, pow. Miechów¹. Oprócz niezmiernie interesujących znalezisk, takich jak ślady budownictwa słupowego naziemnego czy miejscowej obróbki miedzi, badania na tym stanowisku dostarczyły bardzo bogatego materiału ceramicznego, pozwalającego na wyodrębnienie zespołów różniących się znacznie od typowych form ceramiki kultury pucharów lejkowatych.

¹ B. Burchard, *Sprawozdanie z wstępnych badań archeologicznych osady kultury czas lejkowatych w Niedźwiedziu, pow. Miechów, w 1965 roku*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 19: 1968, s. 37—40; teżże, [w:] *Informator Archeologiczny. Badania 1967 r.*, Warszawa 1968, s. 38.

Podstawą klasyfikacji tego materiału było odkrycie jam wypełnionych znaczną ilością skorup o bardzo jednolitym charakterze. Chodzi tu przede wszystkim o zawartość jamy nr 29 na stanowisku 1 w Niedźwiedziu, na którą składa się 12 naczyń. Są to następujące formy: 1) dwie duże głębokie misy o lejowato rozchylonych górnych częściach, jedna z nich zaopatrzona jest na załomie brzuśca w bardzo charakterystyczne podłużne guzki spłaszczone i lekko zagłębione w środku; 2) duże naczynie zasobowe pucharowatego kształtu; 3) duże wysmukłe naczynie szerokootworowe z nacinaną krawędzią i dwoma uchami rożkowatymi w górnej części brzuśca; 4) amfora o wysokiej, silnie zwężonej szyjce z dwoma uchami taśmowatymi wyniesionymi ponad krawędź otworu naczynia; 5) fragmenty dwóch mniejszych amfor (jedna może flaszka z kryzą) o brzuścach silnie wydętych i spłaszczonych; 6) kubek czerpakowaty o zaokrąglonym dnie z uchem taśmowatym wyniesionym nad krawędź otworu; 7) dwie czarki z jednym guzem na brzuścu; 8) fragmenty dwóch niewielkich pucharów lejkowatych o niskich kołnierzach.

Uderzającą różnicę wyodrębniającą ten zespół stanowi brak ornamentu stempekowego charakterystycznego dla pozostałych materiałów ceramicznych z Niedźwiedzia, posiadających bezpośrednie analogie na stanowiskach tak typowych dla kultury pucharów lejkowatych w zachodniej Małopolsce, jak Zawarża czy Lełowice. Zespół ten charakteryzuje również specyficzny zestaw form. Jak się wydaje, w ceramice tej substrat kultury pucharów lejkowatych nie może ulegać wątpliwości (nie duże puchary lejkowate o niskich kołnierzach, duża zasobnica o proporcjach zbliżonych do pucharu lejkowatego, jak również cechy technologiczne ceramiki). Wyraźne są jednak też elementy późnolendzielskie i bodrogkereszturskie (czarki z guzkiem, zasobnica z uchami rożkowatymi, ewentualnie amfora dwuuszna) oraz wczesnopromieniste (kubek z uchem taśmowatym, guzy, ornament żłobkowy w układzie zbliżonym do tzw. wilczych zębów na naczyniu z jamy 39).

Wyżej omówione materiały wydają się nawiązywać do fazy ohrozimskiej na Morawach. Wydzielone przez J. Böhma w 1929 r. na podstawie znalezisk grobowych w Ohrozimiu i Slatinkach, okr. Prostějov, materiały uznane zostały przez tego autora jako najmłodsza faza kultury pucharów lejkowatych. Opublikowane ostatnio przez A. Medunová² materiały fazy ohrozimskiej pochodzą z 6 cmentarzysk — osady nie są dotychczas znane. Największe z nich, liczące 23 mogiły, znajdowało się w Ohrozimiu. Składało się z kurhanów stożkowatego lub owalnego kształtu (długości do 20 m), posiadających wewnątrz obstawę kamienną i zawierających prawie zawsze więcej niż jeden pochówek, z reguły ciałopalny. Naczynia stanowiące wyposażenie grobów to właśnie duże, głębokie misy, duże, o lejowato rozchylonych szyjkach garnki, puchary lejkowate, kubki z uchami wyniesionymi nad krawędź, amfory, flaszki z kryzą, dzbanki. Na części naczyń występuje ornament żłobkowy promienisty i tzw. wilczych zębów. A. Medunová na podstawie analizy typologicznej ceramiki uważa, że faza ohrozimska jest współczesna lub nieco wcześniejsza od fazy Jevišovice C₁, uznawanej za najstarszą fazę kultury ceramiki promienistej na Morawach. Inni badacze, jak A. Houštova³ i M. Zapotočský⁴ określają fazę ohrozimską jako najmłodszą fazę kultury

² A. Medunová - Benešová, *Eneolittické mohyly ohrozimského typu na Moravě*, „Památky Archeologické”, R. 58: 1967 z. 2, s. 341—380.

³ A. Houštová, *Kultura nálevkovitých pohárů na Moravě*, „Fontes Archaeologici Pragenses”, t. 3: 1960.

⁴ M. Zápotočský, *État actuel des recherches sur la civilisation des gobelets*

pucharów lejkowatych. Wyżej omawiane materiały z Niedźwiedzia oprócz cech kultury pucharów lejkowatych wykazują wiele elementów późnolendzielskich, stosunkowo więcej niż promienistych.

Wydaje się, że materiały z jam nr 29 i 39 w Niedźwiedziu posiadają odpowiedniki na innych stanowiskach tak w zachodniej Małopolsce (np. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka⁵), jak i na Górnym Śląsku w rejonie Raciborza. Znaleziska z Górnego Śląska wyznaczałyby połączenie między stanowiskami fazy ohrozimskiej na terenie Moraw z terenem zachodniej Małopolski.

à entonnoir en Tchécoslovaquie, „Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie”, Prague 1966, s. 70.

⁵ J. Kruk, *Sondażowe badania wykopaliskowe w rejonie wideł Nidzicy i Sancygniówki*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 21: 1969, s. 57—65.

